

Sandsynlighedsregning og statistisk

J. C. F. Gauss
(1777 – 1855)

Peter Haremoës
Niels Brock

12. april 2013

1 Indledning

Dette hæfte er lavet som supplement til 2. udgave af bogen Mat B. Der er lagt vægt på at give en bedre forståelse for de metoder, der benyttes i deskriptiv statistik på Mat C niveau. Endvidere er der lagt vægt på at teorien for kontinuerte fordelinger kan ses som en anvendelse af B- og A-niveauets differential- og integralregning.

2 Integraler over ubegrænsede intervaller

I det integralregning vi stiftede bekendtskab med i Mat A-bogen, blev alle bestemte integraler taget over begrænsede intervaller. Man kan imidlertid ofte også tage integraler over ubegrænsede intervaller.

Eksempel 1 *Lad $t > 1$ være et reelt tal. Da er*

$$\begin{aligned}\int_1^t \frac{1}{x^2} dx &= \left[-\frac{1}{x} \right]_1^t \\ &= \left(-\frac{1}{t} \right) - \left(-\frac{1}{1} \right) \\ &= 1 - \frac{1}{t}.\end{aligned}$$

Vi ser, at $1 - 1/t$ er en voksende funktion og at $1 - 1/t \rightarrow 1$ for $t \rightarrow \infty$. Vi skriver derfor

$$\int_1^\infty \frac{1}{x^2} dx = 1.$$

Definition 2 *Lad f være en kontinuert funktion. Hvis $\int_a^b f(x) dx$ har en grænseværdi for b gående mod uendelig, så betegnes denne grænseværdi*

$$\int_a^\infty f(x) dx.$$

Tilsvarende defineres $\int_{-\infty}^b f(x) dx$ som den eventuelle grænseværdi af $\int_a^b f(x) dx$ for a gående mod $-\infty$. Hvis $\int_{-\infty}^b f(x) dx$ er defineret og har en grænseværdi for b gående mod uendelig, så betegnes denne grænseværdi med $\int_{-\infty}^\infty f(x) dx$.

3 Kontinuerte fordelinger

Definition 3 Lad X være en stokastisk variabel. Da er fordelingsfunktionen F for X defineret ved

$$F(x) = P(X \leq x).$$

Fordelingsfunktionen svarer til de sumkurver vi har tegnet i deskriptiv statistik.

Eksempel 4 En stokastisk variabel X siges at være eksponentialfordelt med middelværdi λ dersom dens fordelingsfunktion er givet ved

$$F(x) = \begin{cases} 0 & \text{for } x \leq 0, \\ 1 - e^{-x/\lambda} & \text{for } x > 0. \end{cases}$$

En sådan eksponentialfordeling giver f.eks. en god beskrivelse for ventetiden for et radioaktivt henfald af et atom.

Vi lægger mærke til at fordelingsfunktionen er en voksende funktion og at

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow -\infty} F(x) &= 0, \\ \lim_{x \rightarrow \infty} F(x) &= 1. \end{aligned}$$

Hvis vi kender fordelingsfunktionen for en stokastisk variabel, kan vi beregne sandsynligheden for at den stokastiske variabel ligger i et vilkårligt interval, idet der gælder at

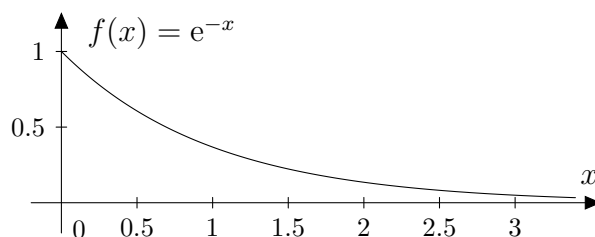
$$P(a < X \leq b) = F(b) - F(a).$$

Definition 5 Hvis fordelingsfunktionen F for en stokastisk variabel X er en kontinuert funktion, så siges X at være en kontinuert variabel. Hvis F er differentiabel, så kaldes funktionen $f(x) = F'(x)$ for den stokastiske variabels tæthedsfunktion.

Tæthedsfunktionen svarer til de pinde- og søjlediagrammer vi har tegnet i deskriptiv statistik.

Eksempel 6 Tæthedsfunktionen for en eksponentialfordeling er givet ved

$$\begin{aligned} f(x) &= F'(x) \\ &= \begin{cases} 0 & \text{for } x \leq 0, \\ \frac{1}{\lambda} \cdot e^{-x/\lambda} & \text{for } x > 0. \end{cases} \end{aligned}$$

Figur 1: Tæthedsfunktion for eksponentialfordelingen.

Hvis f er tæthed for en stokastisk variabel med for deling F , så er F stamfunktion til f og der gælder at

$$F(t) = \int_{-\infty}^t f(x) \, dx.$$

Endvidere gælder der, at

$$\begin{aligned} P(a < X \leq b) &= F(b) - F(a) \\ &= \int_a^b f(x) \, dx. \end{aligned}$$

Sandsynligheden for at $a < X \leq b$ svarer derfor til arealet under grafen for f mellem a og b . For at en funktion f kan være en tæthedsfunktion, skal der gælde, at $f(x) \geq 0$ og at $\int_{-\infty}^{\infty} f(x) \, dx = 1$.

De fleste kontinuerte fordelinger er defineret ud fra deres tæthedsfunktion.

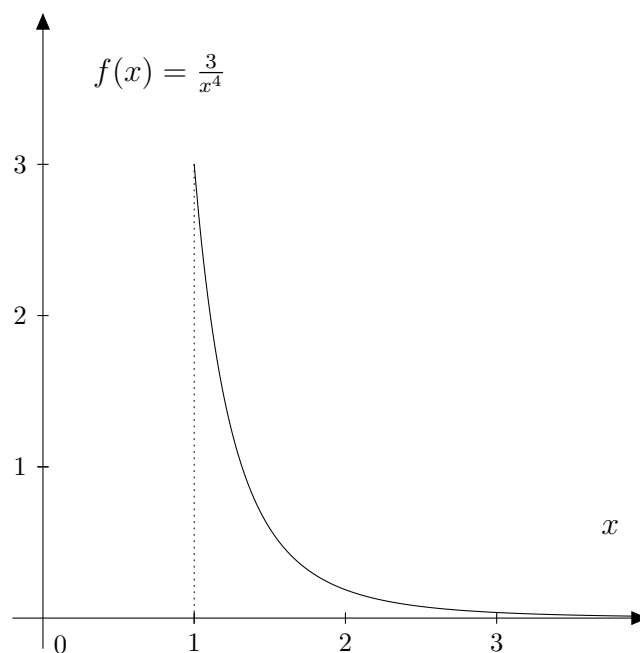
Eksempel 7 Ved en ligefordeling i intervallet $[a; b]$ forstå en fordeling med tæthed

$$f(x) = \begin{cases} 0 & \text{for } x \notin [a; b], \\ \frac{1}{b-a} & \text{for } x \in [a; b]. \end{cases}$$

Vi checker, at der rent faktisk er tale om en sandsynlighedsfordeling ved at udregne

$$\int_a^b \frac{1}{b-a} \, dx = \left[\frac{x}{b-a} \right]_a^b = 1.$$

Når vi tegner søjlediagrammet for grupperede data, antager vi faktisk, at data er ligefordelt i hvert delinterval. Ligesom for diskrete variable kan man beregne middelværdi og varians for kontinuerte fordelinger. Dette sker ved at erstatte summer med integraler.

Figur 2: Tæthed for en Pareto-fordeling.

Eksempel 8 *Tæthedsfunktionen*

$$f(x) = \begin{cases} 0 & \text{for } x < 1, \\ \frac{3}{x^4} & \text{for } x \geq 1, \end{cases}$$

definerer en såkaldt Pareto-fordeling. Vi checker at det rent faktisk er en tæthedsfunktion ved at integrere

$$\begin{aligned} \int_1^\infty \frac{3}{x^4} dx &= \left[\frac{-1}{x^3} \right]_1^\infty \\ &= \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{-1}{x^3} - (-1) \\ &= 1. \end{aligned}$$

Definition 9 Lad X være en stokastisk variabel med tæthedsfunktion f . Da defineres middelværdien af X ved

$$E[X] = \int_{-\infty}^\infty x \cdot f(x) dx.$$

Hvis den stokastiske variabel X har middelværdi μ , så er variansen af X defineret ved

$$\text{Var}(X) = \int_{-\infty}^\infty (x - \mu)^2 f(x) dx.$$

Standardafvigelsen er givet ved

$$\sigma(X) = (\text{Var}(X))^{1/2}.$$

Standardafvigelsen kaldes også standardafvigelsen.

Eksempel 10 (Kræver kendskab til partiel integration) Eksponentialfunktionen med tæthed $\frac{e^{-x/\mu}}{\mu}$ for $x \geq 0$ har middelværdi

$$\begin{aligned} \int_{-\infty}^{\infty} x \cdot f(x) \, dx &= \int_{-\infty}^0 x \cdot 0 \, dx + \int_0^{\infty} x \cdot \frac{e^{-x/\mu}}{\mu} \, dx \\ &= 0 + \mu \int_0^{\infty} \frac{x}{\mu} \cdot e^{-x/\mu} \cdot \frac{1}{\mu} \, dx. \end{aligned}$$

Her laves substitution $t = x/\mu$, hvilket ved brug af partiel integration giver

$$\begin{aligned} \mu \cdot \int_0^{\infty} \frac{x}{\mu} \cdot e^{-x/\mu} \cdot \frac{1}{\mu} \, dx &= \mu \cdot \int_0^{\infty} t \cdot e^{-t} \, dt \\ &= \mu \cdot \left([t \cdot (-e^{-t})]_0^{\infty} - \int_0^{\infty} (-e^{-t}) \, dt \right) \\ &= \mu \cdot \left(0 + \int_0^{\infty} e^{-t} \, dt \right) \\ &= \mu \cdot [-e^{-t}]_0^{\infty} \\ &= \mu. \end{aligned}$$

For at beregne variansen laves igen substitutionen $t = x/\mu$, hvilket giver

$$\begin{aligned} \int_0^{\infty} (x - \mu)^2 \frac{e^{-x/\mu}}{\mu} \, dx &= \int_0^{\infty} (\mu t - \mu)^2 e^{-t} \, dt \\ &= \mu^2 \int_0^{\infty} (t - 1)^2 e^{-t} \, dt. \end{aligned}$$

Det sidste integral beregnes ved at lave partiel integration 2 gange:

$$\begin{aligned}\int_0^{\infty} (t-1)^2 e^{-t} dt &= [(t-1)^2 (-e^{-t})]_0^{\infty} - \int_0^{\infty} 2(t-1)(-e^{-t}) dt \\ &= 0 + 2 \int_0^{\infty} (t-1) e^{-t} dt \\ &= 2 \left([(t-1)(-e^{-t})]_0^{\infty} - \int_0^{\infty} (-e^{-t}) dt \right) \\ &= 2 \left(1 + \int_0^{\infty} e^{-t} dt \right) \\ &= 2 \left(1 + [-e^{-t}]_0^{\infty} \right) \\ &= 2(1+1) \\ &= 4.\end{aligned}$$

Derfor er variansen $4\mu^2$, og standardafvigelsen er 2μ .

Øvelse 11 Beregn middelværdi, varians og standardafvigelsen af en ligefordeling.

Øvelse 12 Reregn middelværdi, varians og standardafvigelse for Pareto-fordelingen fra Eksempel 8.

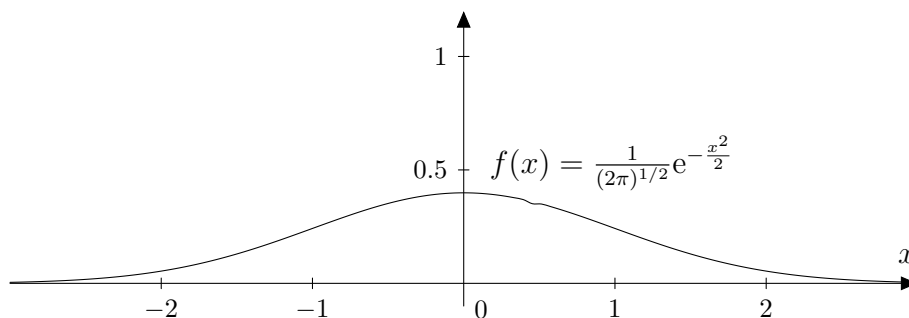
Øvelse 13 (Kræver kendskab til partiel integration) En stokastisk variabel med sandsynlighedstæthed xe^{-x} for $x \geq 0$ siges at være Gammafordelt.

- a Vis at dette er en sandsynlighedstæthed.
- b Bestem middelværdien af denne Gammafordeling.
- c Bestem varians og standardafvigelse af denne Gammafordeling.

Det kan vises at $\int_{-\infty}^{\infty} e^{-\frac{x^2}{2}} dx = (2\pi)^{1/2}$. Derfor er

$$\phi(x) = \frac{e^{-\frac{x^2}{2}}}{(2\pi)^{1/2}}$$

en tæthedsfunktion. Den tilsvarende fordeling kaldes en standard-normalfordeling. Det kan vises, at den har middelværdi 0 og varians 1. Fordelingsfunktionen for standard normalfordelingen betegnes Φ . Det ikke er muligt at opskrive et beregningsudtryk for Φ , så værdier af Φ kan kun beregnes tilnærmelsesvis

Figur 3: Tæthedsfunktion for standardnormalfordelingen

ved hjælp af såkaldt numerisk integration. Hvis tæthedsfunktionen i stedet er

$$\frac{e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}}{(2\pi)^{1/2} \sigma},$$

så er der tale om en normalfordeling med middelværdi μ og standardafvigelse σ .

4 Middelværdi og varians

Uden bevis nævner vi, at hvis X_1 og X_2 er to stokastiske variable, så gælder der at

$$E[X_1 + X_2] = E[X_1] + E[X_2].$$

Hvis endvidere X_1 og X_2 er uafhængige så gælder

$$E[X_1 \cdot X_2] = E[X_1] \cdot E[X_2].$$

Sætning 14 *Lad X_1 og X_2 være uafhængige stokastiske variable. Da gælder at*

$$\text{Var}(X_1 + X_2) = \text{Var}(X_1) + \text{Var}(X_2).$$

Bevis. Lad μ_1 og μ_2 betegne middelværdierne af X_1 og X_2 . Da er middelværdien af $X_1 + X_2$ lig $\mu_1 + \mu_2$. Derfor gælder

$$\begin{aligned} \text{Var}(X_1 + X_2) &= E [((X_1 + X_2) - (\mu_1 + \mu_2))^2] \\ &= E [((X_1 - \mu_1) + (X_2 - \mu_2))^2] \\ &= E [(X_1 - \mu_1)^2 + (X_2 - \mu_2)^2 + 2(X_1 - \mu_1)(X_2 - \mu_2)] \\ &= E [(X_1 - \mu_1)^2] + E [(X_2 - \mu_2)^2] + E [2(X_1 - \mu_1)(X_2 - \mu_2)]. \end{aligned}$$

Da X_1 er uafhængig af X_2 er $X_1 - \mu_1$ uafhængig af $X_2 - \mu_2$ og der gælder at

$$\begin{aligned} E[2(X_1 - \mu_1)(X_2 - \mu_2)] &= 2E[X_1 - \mu_1] \cdot E[X_2 - \mu_2] \\ &= 2(E[X_1] - E[\mu_1]) \cdot (E[X_2] - E[\mu_2]) \\ &= 2(\mu_1 - \mu_1) \cdot (\mu_2 - \mu_2) \\ &= 0. \end{aligned}$$

Derfor er

$$\begin{aligned} \text{Var}(X_1 + X_2) &= E[(X_1 - \mu_1)^2] + E[(X_2 - \mu_2)^2] \\ &= \text{Var}(X_1) + \text{Var}(X_2). \end{aligned}$$

■

5 Estimation

Antag af vi om nogle data (en stikprøve) ved at de er normalfordelte med standardafvigelse 2 men vi ikke kender normalfordelingens middelværdi. Opgaven er ud fra data at give et bud på værdien af normalfordelingens middelværdi.

Definition 15 *Et estimat er en funktion, der til en vilkårlig stikprøve knytter et reelt tal. Et estimat er med andre ord en stokastisk variabel defineret ud fra en stikprøve.*

Om et estimat er godt eller skidt er en anden sag. Hvis vi f.eks. skal estimere middelværdien af en normalfordeling, kan vi bruge stikprøvens median. Hvis stikprøven ellers er stor, vil medianen ligge tæt på middelværdien, så medianen er en udemærket estimator for middelværdien. I stedet for medianen kunne man tage den største værdi i stikprøven. Denne vil oplagt give et dårligt estimat af middelværdien, og jo større stikprøven er jo dårligere vil estimatet være.

Definition 16 *Et estimat siges at være centralt dersom middelværdien af estimatet er den sande værdi. Hvis et estimat ikke er centralt, siges det at være skævt.*

Medianen er et centralt estimat af middelværdien, mens maksimum er et skævt estimat, idet maksimum i middel giver en for høj værdi.

Sætning 17 *Stikprøvens gennemsnit giver et centralt estimat af normalfordelingens middelværdi.*

Bevis. Lad $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ betegne en stikprøve. Da er

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$$

og

$$\begin{aligned} E[\bar{X}] &= E\left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i\right] \\ &= \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n E[X_i] \\ &= \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \mu \\ &= \mu. \end{aligned}$$

■

Vi kan udregne variansen af gennemsnittet. Antag at den stokastiske variabel har middelværdi μ . Så gælder at

$$\begin{aligned} \text{Var}\left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i\right) &= \frac{1}{n^2} \cdot \text{Var}\left(\sum_{i=1}^n X_i\right) \\ &= \frac{1}{n^2} \cdot \sum_{i=1}^n \text{Var}(X_i) \\ &= \frac{1}{n^2} \cdot n\sigma^2 \\ &= \frac{\sigma^2}{n}. \end{aligned}$$

Derfor er gennemsnittets standardafvigelse $\sigma/n^{1/2}$.

Det kan vises at stikprøvens gennemsnit er det centrale estimat, som har den mindste varians. Derfor vil gennemsnittet være vores foretrukne estimat for middelværdien.

Hvis man ved at en normalfordeling har middelværdi μ og skal estimere dens varians på grundlag af en stikprøve, så kan man bruge estimatet

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \mu)^2.$$

Dette estimat er centralt. Hvis man hverken kender en normalfordelings middelværdi eller varians kunne man tage stikprøvens varians

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2,$$

som estimat for den ukendte varians. Det viser sig imidlertid, at dette er et skævt estimat, som er systematisk for lille. Hvis stikprøvestørrelsen f.eks. er $n = 1$, så vil $\bar{X} = X_1$ og så bliver

$$\begin{aligned} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 &= \frac{1}{1} (X_1 - X_1)^2 \\ &= 0. \end{aligned}$$

Sætning 18 *Et centralt estimat af variansen af en normalfordeling med ukendt middelværdi er givet ved*

$$\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$$

for $n \geq 2$.

Bevis. Vi vil antage, at normalfordelingen har middelværdi 0 og varians σ^2 . Da gælder

$$\begin{aligned} E \left[\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \right] &= \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n E \left[(X_i - \bar{X})^2 \right] \\ &= \frac{n}{n-1} E \left[(X_1 - \bar{X})^2 \right] \\ &= \frac{n}{n-1} E \left[X_1^2 + \bar{X}^2 - 2X_1\bar{X} \right] \\ &= \frac{n}{n-1} (E \left[X_1^2 \right] + E \left[\bar{X}^2 \right] - 2E \left[X_1\bar{X} \right]). \end{aligned}$$

Vi benytter nu at $E[X_1^2] = \sigma^2$ og $E[\bar{X}^2] = \sigma^2/n$ samt at $\bar{X} = n^{-1} \sum_{i=1}^n X_i$ til at få

$$\begin{aligned}
 & \frac{n}{n-1} (E[X_1^2] + E[\bar{X}^2] - 2E[X_1\bar{X}]) \\
 &= \frac{n}{n-1} \left(\sigma^2 + \frac{\sigma^2}{n} - 2E \left[X_1 \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i \right] \right) \\
 &= \frac{n}{n-1} \left(\sigma^2 + \frac{\sigma^2}{n} - \frac{2}{n} \sum_{i=1}^n E[X_1 X_i] \right) \\
 &= \frac{n}{n-1} \left(\sigma^2 + \frac{\sigma^2}{n} - \frac{2}{n} \left(E[X_1^2] + \sum_{i=2}^n E[X_1] E[X_i] \right) \right) \\
 &= \frac{n}{n-1} \left(\sigma^2 + \frac{\sigma^2}{n} - \frac{2}{n} (\sigma^2 + 0) \right) \\
 &= \frac{n}{n-1} \left(\sigma^2 - \frac{\sigma^2}{n} \right) = \sigma^2.
 \end{aligned}$$

■

6 Statistik med TI-nspire

Af de mange statistikfunktioner, som findes i TI-nspire CAS, er det kun nogle få vi bruger. Her er en oversigt.

6.1 Oprettelse af lister

Dataværdier tages ind manuelt eller importeres fra et andet program. TI-nspires listeformat er ”tabulator-separeret tekst”. Man kan importere fra MS-Excel ved at åbne datafilen, markere de relevante felter og sætte ind i en liste i TI-nspire.

Kommandoen `frequency('x','y')` laver en liste over hvor mange gange værdien y forekommer i listen x . Man skal derfor først lave en liste over mulige værdier og kalde denne liste y .

Kommandoen `cumulativesum('x')` bruges til at danne en liste over summerede hyppigheder eller frekvenser ud fra en liste x over hyppigheder/frekvenser.

6.2 Undersøgelse af datasæt

Deskriptorer For at bestemme diverse deskriptorer for et datasæt skrives værdierne som en kolonne i et regneark. Man kan evt. tilføje en hyppig-

hedsliste. Herfter vælges 4: Statis...>1: Stat beregning...> 1: Statistik med én variabel...

Uafhængighedstest Bruges til at test om to størrelser eller hændelser er uafhængige ud fra en tabel med to inddelingskriterier. Man samler data i en matrix og vælger 4: Statis...> 4: Stat-tests...>8: χ^2 2-vejstest...

Goodness-of-fittest Bruges til at teste om en størrelse eller hændelse følger en bestemt fordeling. De observerede og de forventede hyppigheder skrives som kolonner i et regneark hvorefter man vælger 4: Statis... > 4: Stat-tests...> 7: χ^2 GOF...

Konfidensintervaller Disse beregnes under forudsætninger af at data antages at være normalfordelt eller tilnærmelsesvis normalfordelt. Hvis stikprøven er tilstrækkelig stor kan middelværdien altid antages at være normalfordelt. For en dataliste vælges 4: Statis...>3: Konfidensintervaller... Herefter vælges 1: z-interval...hvis standardafvigelsen af normalfordelingen kendes. Hvis standardafvigelsen ikke kendes men skal estimeres vha. datasættets standardafvigelse, så vælges 2: t-interval... Hvis konfidensintervallet for succes-sandsynligheden i en binomialfordeling skal beregnes, vælger man 4: Statis...>3: Konfidensintervaller...> 5: 1-Prop z-interval...

Regression Hvis man skal undersøge om to størrelser i et datasæt kan beskrives men en lineær eller eksponentiel funktion, så skal de først indlæses som 2 kolonner i et regneark. Her efter vælges 4: Statis...>1: Stat beregning... hvorefter man vælger 3: Lineær regression (mx+b)... eller A: Eksponentiel regression... Bemærk at man også kan lave regression ved først at lave datalister, så lave et xy-plot med applikationen 5: Tilføj Data og Statistik hvorefter man vælger 4: Analys...>6: Regression , hvorefter man vælger 1: Vis lineær (mx+b) eller 8: Vis eksponentiel .

6.3 Fordelinger

I løbet af kurset har vi beskæftiget os med 3 forskellige fordelingstyper: Normalfordelinger, binomialfordelinger og χ^2 -fordelinger. Beregninger vedr. disse fordelinger kan laves ved at vælge 4: Statis...>2: Stat-fordelinger... Dem vi kan få brug for er:

1: Normal Pdf... giver sandsynlighedstætheden i et punkt for en normalfordeling. Denne bruges, hvis man skal tegne grafen for tæthedsfunktionen.

- 2: Normal Cdf...** giver sandsynligheden for et interval for en normalfordelt stokastisk variabel.
- 3: Invers normal...** giver fraktilen svarende til en bestemt sandsynlighed, som vi kan opfatte som en procentdel. I TI-nspire skal sandsynligheden indtastes i feltet "Areal".
- 7: χ^2 Pdf...** giver sandsynlighedstætheden i et punkt for en χ^2 -fordeling. Denne bruges, hvis man skal tegne grafen for tæthedsfunktionen.
- 8: χ^2 Cdf...** giver sandsynligheden for et interval for en χ^2 -fordelt stokastisk variabel. Den vigtigste anvendelse er beregning af p -værdien svarende til en observeret værdi af χ^2 -teststørrelsen.
- 9: Invers χ^2 ...** giver fraktilen svarende til en bestemt sandsynlighed for en χ^2 -fordelt stokastisk variabel. F.eks. giver 95 % fraktilen det den kritiske værdi ved et 5 % signifikansniveau.
- D: Binom Pdf...** giver punktsandsynligheden for en binomialfordelt stokastisk variabel.
- E: Binom Cdf...** giver sandsynligheden for et interval for en binomialfordelt stokastisk variabel.

6.4 Diagramtyper

Histogrammer kan dannes ved at vælge `data>frekvensplot`. Søjlebredderne kan justeres ved at højreklikke på diagrammet og vælge søjleindstillinger.

Pindediagrammer Disse laves som søjlediagrammerne. Man skal blot gøre søjlerne meget smalle (0.04 er ofte passende bredde).

Trappediagrammer (sumkurver for ugrupperede data) kan f.eks. laves ved at lave en liste over kumulerede frekvenser. Man laver herefter et histogram hvor man tilføjer de kumulerede frekvenser som en "y værdi-liste". Ved hjælp af søjleindstillinger justeres søjlerne til siden så trappetrinene kommer de rigtige steder.

Sumkurver for grupperede data laves ved at afsætte dataværdierne ud ad 1.-aksen og de kumulerede frekvenser ud ad 2.-aksen. Herefter højreklikkes på diagrammet og man vælger "forbind datapunkter". For at få et pænt diagram skal ens dataliste starte og slutte med nogle tomme intervaller.

6.5 TI-83+/84+

Menuen for normalfordelinger kan findes under DISTR (2nd VARS). Bemærk at middelværdi og standardafvigelse har defaultværdier 0 og 1 svarende til en standard-normalfordeling.

1: normalpdf(

Returnerer sandsynlighedstætheden i et givet punkt.

Syntax:

normalpdf(x)

normalpdf (x, middelværdi, standardafvigelse)

2: normalcdf(

Returnerer værdien af fordelingsfunktionen i et givet punkt. Man kan vælge både at angive en nedre og en øvre grænse. I stedet for $-\infty$ og ∞ kan man bruge -10^{99} og 10^{99}

Syntax:

normalcdf(x)

normalcdf(x, middelværdi, standardafvigelse)

normalnormalcdf (nedre grænse, øvre grænse, middelværdi, standardafvigelse)

3: invNorm(

Returnerer fraktilen svarende til et tal mellem 0 og 1.

Syntax:

invNorm(sandsynlighed)

invNorm(sandsynlighed, middelværdi, standardafvigelse)

Der er følgende kommandoer til at generere tilfældige tal. Tast MATH > PRB

1: rand

Returnere et ligefordelt tal mellem i $[0; 1]$

Syntax:

rand

randNorm(

Returnerer et tilfældige normalfordelte tal.

Syntax:

randNorm(middelværdi, standardafvigelse, antal tilfældige tal)

randInt

Returnerer et tilfældigt helt tal.

Syntaks:

randInt(mindste tal, største tal)

6.6 TI-89/Voyage 200

Man kan kalde kommandoer svarende til kommandoerne i TI-83+/TI-84+ ved hente dem fra kataloget eller skrive henholdsvis:

```
tistat.normpdf(  
tistat.normcdf(  
tistat.invNorm(  
Alternativt kan man starte applicationen list/stat og vælge F5 Distr
```

1:Shade

1:Shade Normal

Et vindue kommer frem, hvor man indtaster Upper value og Lower value (intervaldepunkterne), μ (middelværdi) og σ (standardafvigelse). En graf bliver vist med en markering af det areal under kurven man har angivet.

2:Inverse >

1:Inverse Normal...

Et vindue kommer frem, hvor man indtaster Area (sandsynlighed), μ (middelværdi) og σ (standardafvigelse). Et nyt vindue kommer frem med angivelse af den tilsvarende fraktil.

3:Normal Pdf...

Et vindue kommer frem, hvor man indtaster x , μ (middelværdi) og σ (standardafvigelse). Et nyt vindue kommer frem med angivelse af værdien af tæthedsfunktionen.

4:Normal Cdf...

Et vindue kommer frem, hvor man indtaster Upper value og Lower value (intervaldepunkterne), μ (middelværdi) og σ (standardafvigelse). I stedet for $-\infty$ og ∞ kan man bruge -10^{99} og 10^{99} . Et nyt vindue kommer frem med angivelse af sandsynligheden for at en normalfordelt variabel med de angivne parametre ligger i intervallet.

Tilfældige tal kan genereres ved at taste [MATH] **7:Probability**

4:rand

Returnerer et tilfældigt helt tal hvis en størsteværdi angives eller et ligefordelt decimaltal fra hvis intet argument intastes.

Syntax:

```
rand()
```

```
rand(største tal)
```

6:randNorm(

Returnerer et antal tilfældige normalfordelte tal.

Syntax:

```
randNorm(antal tilfældige tal, middelværdi, standardafvigelse).
```